

บทที่ 2

การทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง

ทฤษฎียอมรับนวัตกรรม

ทฤษฎียอมรับนวัตกรรม (Diffusion of Innovations Theory) ของ Rogers (2003) เป็นทฤษฎีที่ได้รับการยอมรับและมีการวิจัยสนับสนุนจำนวนมาก ซึ่งทฤษฎีได้มาจากการรวบรวมงานวิจัยหลายพันชิ้นทั่วโลก โดยทฤษฎีนี้ได้อธิบายเรื่องขั้นตอนการปรากฏขึ้นของปรากฏการณ์ที่นวัตกรรม (Innovation) เฉพาะที่เป็นความคิดใหม่ (New Ideas) และนำไปสู่แนวทางการปฏิบัติใหม่ (New Practices)

Rogers (2003) ได้ให้นิยามของ “นวัตกรรม” (Innovation) ว่า นวัตกรรม เป็นความคิด การปฏิบัติหรือสิ่งประดิษฐ์ใด ๆ ที่บุคคลหรือหน่วยงานใด ๆ ในสังคมได้รับรู้ในฐานะที่เป็นสิ่งใหม่ทั้งนี้ “ความใหม่” หรือ “สิ่งใหม่” (Newness) อาจหมายถึงความรู้ใหม่ของนวัตกรรมนั้นหรือการตัดสินใจที่จะรับแม้ว่านวัตกรรมนั้นจะไม่ใหม่สำหรับคนอื่น ๆ แล้วก็ตาม ยกตัวอย่างเช่น คอมพิวเตอร์ที่มีมานานแล้ว แต่หากการตัดสินใจที่จะใช้คอมพิวเตอร์ของบุคคลหรือกลุ่มบุคคลในสังคมใด ๆ ซึ่งถือว่าเป็นเรื่องใหม่แล้ว คอมพิวเตอร์ก็จะจัดว่าเป็นนวัตกรรมได้เช่นกัน

ตามแนวคิดการแพร่กระจายนวัตกรรมของ Rogers (2003) ได้แบ่งลักษณะของตัวบุคคลที่ส่งผลต่อการยอมรับมี 3 ประการ คือ

- สถานภาพทางเศรษฐกิจและสังคม ผู้มีการศึกษาสูง มีฐานะทางเศรษฐกิจดี มีสถานภาพทางสังคมสูง หรือตั้งจุดหวังเพื่อเลื่อนฐานะทางสังคมให้สูงขึ้น และนวัตกรรมมีความสอดคล้องกับชีวิต จะเกิดการยอมรับสูงกว่าและเร็วกว่าผู้ที่ได้รับการศึกษาน้อย
- บุคลิกภาพ พวกที่ยอมรับนวัตกรรมได้เร็วและรับได้มาก มักจะเป็นผู้ที่ไม่ยึดมั่นถือมั่นกับสิ่งเดิม มีความสามารถเอาใจเขามาใส่ใจเรา เป็นผู้มีเหตุผลดีและมีทัศนคติที่ดีต่อการศึกษา สามารถคิดและเข้านามธรรมได้ดีกว่า และเป็นผู้ชอบเสี่ยงภัย มีทัศนคติต่อการเปลี่ยนแปลงมากกว่า
- พฤติกรรมการสื่อสาร ด้านพฤติกรรมในการติดต่อสื่อสารของบุคคลนั้น ผู้ที่มีการยอมรับนวัตกรรมมากกว่าและเร็วกว่าจะมีลักษณะดังนี้ คือ บุคคลมีส่วนร่วมในสังคมและทำตัวเป็นส่วนหนึ่งของระบบสังคมได้ดี มีการเดินทางบ่อยครั้ง หรือเป็นคนไม่ติดถิ่น มีโอกาสติดต่อกับผู้นำในการเผยแพร่ มีโอกาสเปิดรับสื่อมวลชน สื่อระหว่างบุคคลและเป็นผู้ที่มีความรู้เกี่ยวกับนวัตกรรมมากและมีระดับของการเป็นผู้นำทางความคิดสูง

จากลักษณะของบุคคลที่ทำให้เกิดการยอมรับนวัตกรรม Rogers (2003) ได้แบ่งประเภทของกลุ่มบุคคลที่เกี่ยวข้องกับการยอมรับนวัตกรรมออกเป็น 5 กลุ่ม ดังนี้

- กลุ่มนวัตกรรม (Innovators) เป็นกลุ่มบุคคลที่มีวิถุญาณของการผจญภัย เป็นผู้มีความกล้าหาญในการสื่อสารทั้งกลุ่มเพื่อน และกลุ่มคนใกล้ชิดจำนวนมาก ไม่กลัวที่จะเสี่ยง มักเป็นบุคคลแรกๆ ที่จะรับความคิดใหม่ หรือสิ่งใหม่ ที่ผ่านเข้ามา มีฐานะทางเศรษฐกิจและสังคมพร้อมจะรับนวัตกรรมทันที มีความสามารถและทักษะในการเรียนรู้สูง และเข้าใจเทคโนโลยีใหม่ ๆ เป็นอย่างดี

- กลุ่มผู้ยอมรับก่อนผู้อื่น (Early Adopters) กลุ่มบุคคลนี้มักจะเป็นต้นแบบและได้รับการยอมรับนับถือจากบุคคลในสังคม ซึ่งมักจะเป็นผู้คอยให้คำปรึกษาในเรื่องนวัตกรรม และจัดว่าเป็นบุคคลกลุ่มแรกๆ ที่จะทำให้การแพร่วัตกรรมการนั้นประสบผลสำเร็จหรือไม่ โดยบุคคลิกภาพแล้ว บุคคลกลุ่มนี้จะไม่เสี่ยงกับการยอมรับนวัตกรรมแต่จะมีการศึกษาข้อมูลมาก่อนเป็นอย่างดี มีสถานะทางเศรษฐกิจและสังคมค่อนข้างดี มีความสำเร็จในหน้าที่การงานและมักเป็นบุคคลที่มีวุฒิทางการศึกษาค่อนข้างสูง เป็นผู้นำทางความคิดของสังคม ส่วนทักษะในการรับเทคโนโลยีอยู่ในระดับปานกลางและพร้อมที่จะรับแนวคิดใหม่ๆ ได้

- กลุ่มบุคคลส่วนใหญ่ที่ยอมรับในช่วงแรก (Early Majority) เป็นบุคคลที่เชื่อมระหว่าง Early Adopters กับ Late Majority เป็นกลุ่มผู้ที่มีความรอบคอบในการยอมรับนวัตกรรม ซึ่งถือว่าเป็นกลุ่มที่มีความหลากหลายมากที่สุดในทุก ๆ กลุ่ม และเป็นผู้ที่สื่อสารกับกลุ่มมากเช่นเดียวกับ 2 กลุ่มแรก การตัดสินใจยอมรับนวัตกรรมจะค่อนข้างช้า เพราะต้องพิจารณาอย่างรอบคอบ เป็นผู้มีฐานะทางเศรษฐกิจและสังคมปานกลาง แต่มีทักษะในการรับเทคโนโลยีค่อนข้างต่ำ และจำเป็นต้องทำความเข้าใจอย่างมาก ก่อนที่จะรับนวัตกรรมนั้น

- กลุ่มบุคคลส่วนใหญ่ที่ยอมรับในช่วงหลัง (Late Majority) มักเป็นผู้ที่ไม่ให้ความสนใจและมองข้ามนวัตกรรม กลุ่มคนประเภทนี้จะตัดสินใจยอมรับนวัตกรรมก็ต่อเมื่อเพื่อนหรือกลุ่มคนใกล้ชิดชักชวนหรือจูงใจ มีความลังเลสูงในการตัดสินใจยอมรับนวัตกรรม ไม่กล้าเสี่ยง มักมีฐานะทางเศรษฐกิจค่อนข้างต่ำ รวมทั้งทักษะในการรับเทคโนโลยีก็ต่ำด้วย

- กลุ่มล่าช้า (Laggards) เป็นผู้ที่มักสงสัยในเรื่องนวัตกรรมและเป็นคนกลุ่มสุดท้ายในสังคมที่จะยอมรับนวัตกรรม เป็นผู้ที่อนุรักษ์นิยมและต้องการเก็บความคิดเดิม ๆ ไว้ ภาวะการณ์เป็นผู้นำต่ำและมักจะแยกตัวออกจากกลุ่มคนในสังคม บุคคลดังกล่าวมักเป็นผู้มีฐานะทางเศรษฐกิจและสังคมต่ำ และไม่มีความรู้หรือทักษะเกี่ยวกับเทคโนโลยีเนื่องจากมีพื้นฐานทางการศึกษาจำกัด

จากกลุ่มบุคคล 5 ประเภทนี้ สามารถสรุปเป็นตารางเกี่ยวกับการยอมรับนวัตกรรม สถานะทางสังคมและเศรษฐกิจ และทักษะทางเทคโนโลยี ได้ดังนี้

ตารางที่ 1 จำแนกกลุ่มบุคคล 5 ประเภทตามการยอมรับนวัตกรรม สถานะทางสังคมและเศรษฐกิจ และทักษะทางเทคโนโลยี (Rogers, 2003)

ลักษณะ \ กลุ่ม	Innovators	Early Adopters	Early Majority	Late Majority	Laggards
การยอมรับนวัตกรรม	สูง	ปานกลาง	ปานกลาง	ต่ำ	ต่ำมาก
สถานะทางเศรษฐกิจและสังคม	สูง	ปานกลาง ค่อนข้างสูง	ปานกลาง	ปานกลาง ค่อนข้างต่ำ	ต่ำ
ทักษะด้านเทคโนโลยี	สูง	ปานกลาง	ปานกลาง	ต่ำ	ต่ำมาก

ที่มา: Diffusion of Innovations (Rogers, 2003, p.282-285)

บทบาทของตัวแทนการเปลี่ยนแปลง (Change Agent)

Rogers (2003) ได้อธิบายว่าในการยอมรับนวัตกรรมของบุคคล นอกจากบุคคลผู้นั้นจะตัดสินใจด้วยตัวเองแล้วตัวแทนการเปลี่ยนแปลงก็เป็นบุคคลที่มีความสำคัญที่มีอิทธิพลต่อพฤติกรรมในการยอมรับนวัตกรรม ตัวแทนการเปลี่ยนแปลงเป็นบุคคลที่มีอิทธิพลต่อการตัดสินใจยอมรับนวัตกรรมของบุคคลอื่นในสังคม บทบาทหลักประการหนึ่งของตัวแทนการเปลี่ยนแปลงคือการให้ความสะดวกต่อการเข้ามาของนวัตกรรมจากองค์กรไปยังบุคคลต่าง ๆ บทบาทของตัวแทนการเปลี่ยนแปลงคือการเป็นสื่อกลางเชื่อมโยงระหว่างสังคม 2 ระดับซึ่งมีความแตกต่างกัน และในฐานะที่เป็นสะพานเชื่อมจะต้องเป็นผู้ที่สามารถมองเห็นความแตกต่างและเชื่อมความแตกต่าง ต้องเป็นผู้ที่อยู่ในทั้งสองระบบ

Rogers (2003) ได้กล่าวถึงบทบาทของตัวแทนการเปลี่ยนแปลงไว้ 7 บทบาทด้วยกัน คือ

1) สร้างความจำเป็นในการเปลี่ยนแปลง ตัวแทนการเปลี่ยนแปลงจะต้องมีส่วนช่วยให้สมาชิกในสังคมรับรู้ความจำเป็นที่จะต้องมีการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรม ซึ่งทางเลือกใหม่เป็นทางออกในการแก้ปัญหา และให้ความช่วยเหลือแก่สมาชิกโดยทำให้เขาเกิดความเชื่อว่ามีความสามารถในการแก้ปัญหานั้นได้

2) สร้างความสัมพันธ์ในการแลกเปลี่ยนข้อมูล ตัวแทนการเปลี่ยนแปลงจะต้องสร้างความสัมพันธ์อันดีให้เกิดขึ้นภายในกลุ่มบุคคลในสังคม ตัวแทนการเปลี่ยนแปลงจะต้องสร้างความสัมพันธ์ให้กลุ่มบุคคลเกิดความน่าเชื่อถือ ไว้วางใจ ซึ่งจะทำให้กลุ่มบุคคลยอมรับในตัวแทนการ

เปลี่ยนแปลงก่อนที่จะยอมรับในสิ่งที่ตัวแทนการเปลี่ยนแปลงสนับสนุน เพราะนวัตกรรมจะถูกตัดสินก็เนื่องมาจากเป็นส่วนที่ตัวแทนการเปลี่ยนแปลงมีความเชื่อและเข้าใจในสิ่งนั้น

3) วิเคราะห์แก้ปัญหาของกลุ่มบุคคล ในหน้าที่นี้ตัวแทนการเปลี่ยนแปลงมีความรับผิดชอบต่อการวิเคราะห์ แก้ปัญหา เพื่อพิจารณาถึงเหตุที่ทางเลือกใหม่นั้นไม่สามารถพบกับความจำเป็นของบุคคล ตัวแทนการเปลี่ยนแปลงจะต้องมองเห็นสถานการณ์ของปัญหาที่เกิดขึ้นจากมุมมองของบุคคลในสังคม และจะต้องช่วยให้พวกเขามองเห็นปัญหาเหล่านั้นด้วยตัวเอง

4) สร้างความตั้งใจในการเปลี่ยนแปลง เมื่อตัวแทนการเปลี่ยนแปลงมองเห็นวิธีการในการไปยังจุดมุ่งหมายซึ่งเป็นการเห็นวิธีการแก้ปัญหาให้กับกลุ่มบุคคลแล้ว ตัวแทนการเปลี่ยนแปลงจะต้องสร้างแรงจูงใจให้เกิดความสนใจต่อนวัตกรรม แต่ต้องมุ่งไปที่ความจำเป็นในการเปลี่ยนแปลงของกลุ่มบุคคลมากกว่าที่จะมุ่งไปที่ตัวนวัตกรรมเป็นศูนย์กลาง

5) เปลี่ยนจากความตั้งใจให้เกิดการกระทำที่เปลี่ยนแปลง ตัวแทนการเปลี่ยนแปลงจะมีอิทธิพลในการให้ความช่วยเหลือโดยการให้คำแนะนำจากความต้องการจำเป็นของกลุ่มบุคคล ซึ่งการเปลี่ยนแปลงนี้ผู้ที่มีอิทธิพลคือเพื่อนร่วมงาน แต่ในบทบาทนี้ตัวแทนการเปลี่ยนแปลงสามารถมีบทบาทได้โดยตรง

6) สร้างความมั่นคงในการยอมรับนวัตกรรมและป้องกันไม่ให้เกิดการเปลี่ยนแปลงจากการยอมรับเป็นเล็กรับ ตัวแทนการเปลี่ยนแปลงจะต้องสร้างความมั่นคงต่อพฤติกรรมใหม่ของกลุ่มบุคคลให้คงอยู่โดยการเป็นผู้ให้แรงเสริมโดยตรงต่อกลุ่มบุคคลที่ยอมรับแล้ว โดยการให้ในขณะที่เขากำลังอยู่ในขั้นการนำไปใช้ หรือขั้นการยืนยันการใช้ในกระบวนการตัดสินใจยอมรับนวัตกรรม เพื่อเป็นการช่วยให้พฤติกรรมเหล่านั้นยังคงอยู่

7) สร้างความสำเร็จในขั้นสุดท้ายของความสัมพันธ์ ตัวแทนการเปลี่ยนแปลงจะต้องสร้างความเชื่อมั่นในตัวเองให้เกิดขึ้นกับกลุ่มบุคคล นั่นคือการเปลี่ยนแปลงจากความเชื่อมั่น ความไว้วางใจที่มีต่อตัวแทนการเปลี่ยนแปลงซึ่งมีผลต่อตัวนวัตกรรมด้วยนั้นมาให้กลุ่มบุคคลที่มีความเชื่อมั่นวางใจในตนเองในการใช้นวัตกรรม

สมรรถนะเชิงนวัตกรรม

สมรรถนะ (Competency) เป็นความสามารถในงานหรือเป็นคุณลักษณะที่อยู่ภายในบุคคล ที่นำไปสู่การปฏิบัติงานให้เกิดประสิทธิภาพ ซึ่งประกอบด้วย ความรู้ (Knowledge) คือ ความรู้เฉพาะในเรื่องที่ต้องรู้และเป็นสาระสำคัญ ทักษะ (Skill) คือ สิ่งที่ต้องการให้ทำได้อย่างมีประสิทธิภาพ โดยทักษะที่เกิดขึ้นมาจากพื้นฐานทางความรู้ ความคิดเห็นเกี่ยวกับตนเอง (Self – Concept) คือ เจตคติ ค่านิยม และความคิดเห็นเกี่ยวกับภาพลักษณ์ของตน หรือสิ่งที่บุคคลเชื่อว่าตนเองเป็น บุคลิกลักษณะประจำตัวของบุคคล (Traits) เป็นสิ่งที่อธิบายถึงบุคคลนั้น เช่น ลักษณะเป็นผู้นำ เป็นต้น และแรงจูงใจ/เจตคติ (Motives/Attitude) เป็นแรงขับภายใน ซึ่งทำให้บุคคลแสดงพฤติกรรมที่มุ่งไปสู่เป้าหมายที่ดีกว่าหรือสูงกว่ามาตรฐาน (McClelland, 1973)

สำนักงานคณะกรรมการข้าราชการพลเรือน (2553) เองได้ให้ความหมายของ สมรรถนะ (Competency) คือ คุณลักษณะเชิงพฤติกรรมที่เป็นผลมาจากความรู้ ทักษะ ความสามารถ และคุณลักษณะอื่น ๆ ที่ทำให้บุคคลสามารถสร้างผลงานได้โดดเด่นในองค์กร เป็นปัจจัยที่ช่วยเพิ่มขีดความสามารถในการแข่งขันและบริหารทรัพยากรบุคคล สมรรถนะของผู้ปฏิบัติงานแต่ละวิชาชีพสามารถผลักดันให้บุคคลนั้นสร้างผลการปฏิบัติงานที่ดี หรือตามเกณฑ์ที่กำหนดในงานที่ตนรับผิดชอบ สามารถเป็นเครื่องมือที่ใช้ประเมินความสามารถในการปฏิบัติงานที่บ่งบอกถึงประสิทธิภาพในการปฏิบัติงานของมนุษย์ได้ การพัฒนาบุคลากรให้มีศักยภาพเต็มที่ในการพัฒนาตนเอง พัฒนางาน และพัฒนาองค์กรจะช่วยให้บุคลากรมีความก้าวหน้าในอาชีพ มีความสุขในการทำงานมากยิ่งขึ้น ที่สำคัญที่สุดคือองค์กรประสบความสำเร็จอย่างมีประสิทธิภาพและประสิทธิผลอย่างยั่งยืน

สำนักงานคณะกรรมการข้าราชการครูและบุคลากรทางการศึกษา (2548) กำหนดสมรรถนะของข้าราชการครูและบุคลากรทางการศึกษา ออกเป็นจำนวน 2 กลุ่มใหญ่ 8 ช้อย่อย ได้แก่

1. สมรรถนะหลัก ประกอบด้วย การมุ่งผลสัมฤทธิ์ การบริการที่ดี การพัฒนาตนเอง และการทำงานเป็นทีม
2. สมรรถนะประจำสายงาน ประกอบด้วย การวิเคราะห์สังเคราะห์ การสื่อสารและการจูงใจ การพัฒนาศักยภาพ บุคลากร และการมีวิสัยทัศน์

เมื่อวิเคราะห์สมรรถนะจากหลักเกณฑ์ข้างต้น จะพบว่าสมรรถนะมีความสำคัญ โดยเฉพาะผู้บริหารสถานศึกษาซึ่งมีหน้าที่และความรับผิดชอบต่อการจัดการศึกษา ทั้งต้องปฏิบัติงานด้านการบริหาร งานสนองนโยบาย การจัดทรัพยากรต่าง ๆ และ การจัดการศึกษาในสถานศึกษา โดยเฉพาะอย่างยิ่งกับสถานศึกษาขนาดเล็กซึ่งไม่มีตำแหน่งรองผู้อำนวยการ ดังนั้นผู้บริหารต้อง เป็นผู้ที่มีสมรรถนะอย่างแท้จริง เพราะเป็นผู้ที่ต้องทำงานร่วมกับครูและบุคลากรอย่างใกล้ชิด ซึ่งเมื่อพิจารณาเหตุผลข้อนี้แล้ว จะพบว่า นอกจากสมรรถนะจะมีความจำเป็นต่อผู้บริหารสถานศึกษา ทักษะ การจัดการก็จำเป็นด้วยเช่นกัน

UNESCO (2016) ได้กำหนดกรอบสมรรถนะขึ้น โดยระบุว่า สมรรถนะหลักประกอบด้วย ความรู้ ทักษะและความสามารถ ซึ่งส่งผลต่อพฤติกรรมที่จำเป็นในการปฏิบัติงานในองค์การ ซึ่งได้แก่ ความรับผิดชอบ การติดต่อสื่อสาร การทำงานเป็นทีม นวัตกรรม การมุ่งผลสัมฤทธิ์ การวางแผนและการจัดการ และการแบ่งปันความรู้และการพัฒนาอย่างต่อเนื่อง โดยได้อธิบายถึง สมรรถนะเชิง นวัตกรรม หมายถึง การแสดงให้เห็นถึงความคิดริเริ่มและสร้างสรรค์ การพัฒนาความคิด และแนวทางใหม่ และการเริ่มลงมือปฏิบัติเมื่อจำเป็น ได้แก่

1. ความพยายามในการปรับปรุงโครงการ กิจกรรม วิธีการดำเนินงานและกระบวนการทำงาน
2. เสนอทางเลือกใหม่หรือทางเลือกที่แตกต่างเพื่อแก้ปัญหาหรือสนองต่อความต้องการที่จำเป็น
3. ส่งเสริมและให้ผู้อื่นพิจารณาแนวคิดและแนวทางใหม่
4. คิดนอกกรอบ โดยประเมินความเสี่ยงของแนวคิดใหม่และแนวคิดที่มีความเสี่ยง
5. มีส่วนร่วมในความคิดและวิธีการใหม่ในการทำสิ่งต่าง ๆ

Katarzyna Szczepanska-Woszczyzna (2014) ได้วิจัยเรื่องสมรรถนะ นวัตกรรม และความเป็น ผู้ประกอบการในทฤษฎีและการปฏิบัติของการจัดการ กล่าวว่าสมรรถนะเชิงนวัตกรรม ประกอบด้วย สมรรถนะการสร้างปฏิสัมพันธ์ ความฉลาดในการการสร้างปฏิสัมพันธ์ ทักษะของการสร้างปฏิสัมพันธ์ (การสร้างแรงจูงใจ) ประสพการณ์ การยอมรับ ทักษะการติดต่อสื่อสาร และภาวะผู้นำ

Certified Professional (2017) ได้กล่าวว่า ความเชี่ยวชาญและสมรรถนะของนักนวัตกรรม นั้น ไม่ได้จำกัดอยู่เพียงความรู้จากสาขาวิชาเดียว พวกเขาจำเป็นต้องประยุกต์ใช้ความรู้ที่หลากหลาย นักนวัตกรรมที่ประสบความสำเร็จ เกิดจากความสามารถในการมองเห็นโอกาสและการสร้างเครือข่ายใหม่ ๆ ของพวกเขา ดังนั้นนวัตกรรมส่วนใหญ่จึงเกิดจาก ความร่วมมือในการสร้างและพัฒนาที่เกิดจากความหลากหลายของสมาชิกในทีม ซึ่งจำเป็นต้องใช้ทักษะ เช่น การสร้างเครือข่าย และการจัดการทีม

Laura-Maija Hero, Eila Lindfors & Vesa Taatila (2017) ได้ทำวิจัยเกี่ยวกับสมรรถนะเชิง นวัตกรรมส่วนบุคคล ซึ่งสรุปสมรรถนะเชิงนวัตกรรมได้ 6 กลุ่มหลัก ดังนี้ คุณลักษณะส่วนบุคคล การปรับตัวสู่อนาคต ความคิดสร้างสรรค์ ทักษะทางสังคม การจัดการโครงการ ความรู้และการสร้างองค์ความรู้

กรกต ขาวสะอาด และนภาเดช บุญเชิดชู (2562) สมรรถนะเชิงนวัตกรรมคือการผสมผสานกันระหว่างแนวคิดสมรรถนะและการสร้างสรรค์นวัตกรรม จึงทำให้มีการเติม สมรรถนะบางส่วนเพิ่มขึ้น เพื่อสนองต่อความจำเป็นในการสร้างนวัตกรรมใหม่ ๆ และการบรรลุเป้าหมายของการสร้างนวัตกรรม

เพ็ญจมาศ คำธนะ และคณะ (2563) ระบุว่า สมรรถนะนวัตกรรมที่โดดเด่น ได้แก่ การคิดสร้างสรรค์ (Creativity) การคิดวิเคราะห์ (Analytical) การแก้ปัญหา (Problem-Solving) ทักษะการสื่อสาร (Communication Skills) การตระหนักรู้ความสามารถตนเอง (Self-Efficacy) การสร้างเครือข่ายความร่วมมือ (Networking) การมีภาวะผู้นำ (Leadership) การมีพลัง (Energy) และความอดทน (Patience) (Elizabeth, 2009; MeijuKeinänen, 2018; พงษ์สิทธิ์ ศิริบรรณ พิทักษ์, 2560)

นอกจากนี้เพ็ญจมาศ คำธนะ และคณะ (2563) ยังได้อธิบายสมรรถนะนวัตกรรมในแต่ละด้านดังต่อไปนี้

สมรรถนะนวัตกรรมด้านการสร้างสรรค์ อธิบายได้ว่า กระบวนการคิดเชิงออกแบบที่นำมาใช้ในหน่วยการเรียนรู้เป็นการเรียนรู้หลักที่ช่วยทำให้นักศึกษาเกิดความคิดที่หลากหลายทั้งการคิดริเริ่ม (Originality) คิดคล่องแคล่ว (Fluency) คิดยืดหยุ่น (Flexibility) คิดละเอียดลออ (Elaboration) โดยใช้การแก้ปัญหาอย่าง สร้างสรรค์ด้วยกระบวนการเรียนรู้และการคิดอย่างมีลำดับขั้นตอน ประกอบด้วย 1) การทำความเข้าใจปัญหา ของกลุ่มเป้าหมายเชิงลึก (Empathize) จะช่วยให้นักศึกษาได้เข้าใจปัญหาอย่างชัดเจนก่อนลงมือสร้างสรรค์ นวัตกรรม 2) การตีความปัญหา (Define) เปิดโอกาสให้นักศึกษาได้รับฟังความคิดเห็นของสมาชิกในกลุ่ม ได้มี โอกาสโต้แย้งหรือยอมรับความคิดเห็นของกันและกัน 3) การระดมจินตนาการแบบไร้ขีดจำกัด (Ideate) จะช่วย กระตุ้นให้นักศึกษาเกิดความคิดที่หลากหลาย คิดนอกกรอบ คิดใหม่ ๆ 4) การสร้างต้นแบบ (Prototype) จะ ช่วยให้นักศึกษานำความคิดที่ยังไม่เป็นรูปธรรมมาสร้างเป็นชิ้นงานที่จับต้องได้ นักศึกษาจะต้องฝึกฝนการคิดอย่างมีวิจรรย์ญาณใช้การแก้ปัญหาขั้นสูง และ 5) การทดสอบต้นแบบ (Test) จะช่วยให้นักศึกษาพบทางเลือก ที่ใช้ในการแก้ไขปัญหาที่ดีที่สุด การส่งเสริมให้นักศึกษาเกิดกระบวนการคิดผ่านทั้ง 5 ขั้นตอนนี้จะช่วยกระตุ้นให้ นักศึกษาเกิดสมรรถนะด้านการสร้างสรรค์

สมรรถนะนวัตกรรมด้านการมีพลังขับเคลื่อนด้วยตนเอง อธิบายได้ว่า กระบวนการเรียนรู้แบบ Passion Based Learning ช่วยส่งเสริมให้นักศึกษามีความมุ่งมั่นและแรงบันดาลใจในการเรียนรู้ และช่วยให้นักศึกษามีความเชื่อมั่นในศักยภาพตนเอง มีความกล้าที่จะเอาชนะอุปสรรคในการเรียนรู้ (Wartiovaara M., Lahti T., Wincent J., 2019) นอกจากนี้การสร้างเสริมความมุ่งมั่นจะช่วยเพิ่มความต้องการความสำเร็จและคุณภาพ ของงาน สอดคล้องกับการศึกษาของ Stoeber และคณะ (2011) ที่พบว่าความมุ่งมั่น ช่วยส่งเสริมให้นักศึกษามีความสนใจใคร่รู้ที่แตกต่างกันในแต่ละบุคคล นอกจากนี้กระบวนการโค้ชและการสะท้อนคิดจะทำให้นักศึกษา สามารถประเมินตนเอง ทราบจุด

แข็งและข้อจำกัดของตนซึ่งนำไปสู่การพัฒนาตนเอง สิ่งต่าง ๆ เหล่านี้จะช่วย เติมเต็มพลังขับเคลื่อน ในตนเองของนักศึกษา (Stoeber J., et.al. 2011; วิชัย วงษ์ใหญ่ ; มารุต พัฒนาผล, 2563) ขณะเดียวกันเมื่อได้รับการชี้แนะแนวทางการสร้างนวัตกรรมอย่างเป็นขั้นตอนจะทำให้นักศึกษาเห็นว่าการสร้าง นวัตกรรมไม่เกินความสามารถของตน

สมรรถนะนวัตกรรมด้านการตระหนักรู้ความสามารถตนเอง อธิบายได้ว่าการสร้างแรงบันดาลใจ จากการเรียนรู้ในหน่วยการเรียนรู้ส่งผลให้นักศึกษาระบุความสามารถ และมีพลังขับเคลื่อน ทำให้เกิด ความคาดหวังในความสามารถตนเอง ซึ่งเป็นคุณลักษณะขั้นพื้นฐานที่ส่งผลให้นักศึกษาเกิด ความต้องการในการ เรียนรู้และความคาดหวังต่อการสร้างนวัตกรรม การสร้างแรงบันดาลใจเป็นการ สร้างแรงจูงใจภายใน สอดคล้อง กับแนวคิดการพัฒนาหลักสูตรที่เน้นประสบการณ์ที่ให้ความสำคัญ กับการส่งเสริมให้นักศึกษาสนใจและเกิดความ กระตือรือร้นในการเรียนรู้โดยอาศัยแรงกระตุ้นใน ตนเองและทางสังคม แรงกระตุ้นทางสร้างสรรค์ แรงกระตุ้น ทางการค้นคว้าทดลอง และแรงกระตุ้น ทางการแสดงออกด้วยคำพูด การกระทำและทางศิลปะ

ผู้นำที่มีความคิดสร้างสรรค์ส่วนใหญ่จะถ่ายทอดพฤติกรรมของตนเองลงในกระบวนการ ทำงาน ของบริษัท เพื่อสนับสนุนให้พนักงานตั้งคำถาม สังเกต เชื่อมโยง และทดลองอย่างเป็นระบบ ซึ่งกระบวนการ ในองค์กรจะสะท้อนถึงวิธีการตอบสนองกับงานที่เกิดขึ้นซ้ำ ๆ และเมื่อใช้ประจำก็จะ กลายเป็นหนทางในการแก้ไขปัญหาที่เกี่ยวข้องโดยอัตโนมัติ ทั้งนี้ต้องอาศัยความเข้าใจและมีส่วนร่วม ในการลงมือปฏิบัติของคนในองค์กรอย่างทั่วถึง บริษัทสร้างสรรค์สามารถทำให้คนมีผลงานดีขึ้นจาก วิธี/กระบวนการทำงาน และ ปรัชญาองค์กร

สุนิษา เสนอินทร์ (2559) ได้ศึกษาสมรรถนะบุคลากรเชิงนวัตกรรม สำหรับทีมบุคลากรด้าน ไอทีในอุตสาหกรรมธนาคารประเทศไทย พบว่าสามารถแบ่งสมรรถนะบุคลากร ได้ คือ 1) การคิดริเริ่ม สร้างสรรค์ (Innovative competency) 2) การทำงานร่วมทีมกัน (Collaborative Competency) 3) การตรวจสอบประเมินผลการทำงาน (Corrective competency) 4) การสร้างแรงจูงใจเพื่อ กระตุ้นการทำงานร่วมกัน (Motivation competency)

ภานนท์ คุ่มสุภา (2562) ได้ศึกษาเกี่ยวกับนวัตกรรมท้องถิ่นรุ่นใหม่กับการแพร่กระจาย นวัตกรรมสู่ชุมชน พบว่าปัจจัยที่เป็นประโยชน์ต่อการทำความเข้าใจปัญหาของชุมชน คือ 1) ความ สะดวกในการเข้าถึงชุมชน 2) การเข้าใจวัฒนธรรม 3) การมีส่วนร่วมในสถานการณ์ที่เป็นปัญหา ซึ่งจะ ทำให้นวัตกรรมท้องถิ่นเข้าถึงข้อมูลและเข้าใจปัญหาได้อย่างลึกซึ้งเมื่อเปรียบเทียบกับคนภายนอกชุมชน โดยแนวทางในการส่งเสริมการแพร่กระจายนวัตกรรมสู่ชุมชน นวัตกรรมท้องถิ่นรุ่นใหม่สามารถนำ นวัตกรรมที่สร้างสรรค์ขึ้นไปเผยแพร่สู่เครือข่าย (network) และเข้าร่วมเป็นขบวนการเคลื่อนไหวที่มี จุดมุ่งหมายเชิงสังคม (social movement) สอดคล้องหรือใกล้เคียงกัน เนื่องจากสมาชิกในเครือข่าย และขบวนการเคลื่อนไหวมักจะเป็นคนในกลุ่มที่เป็นนวัตกรรมผู้ริเริ่ม (Innovator) หรือกลุ่มผู้รับเร็วส่วน

แรก (early adopter) ที่มีความคล้ายคลึงกัน (similarity) กับนวัตกรรมท้องถิ่นรุ่นใหม่ ซึ่งจะทำให้เกิดการยอมรับนวัตกรรมได้ง่าย จากนั้นใช้ความร่วมมือที่เกิดขึ้นสื่อสารถึงประโยชน์เชิงเปรียบเทียบ (relative advantage) และแสดงผลของการใช้นวัตกรรมให้สังเกตได้ (observability) กลับมายังชุมชนเพื่อให้เกิดความน่าเชื่อถือและเกิดการแพร่กระจายนวัตกรรมในชุมชนมากขึ้น

ดังนั้นสมรรถนะเชิงนวัตกรรมสำหรับนวัตกรรมชุมชนจึงควรเป็นความสามารถของบุคคลในการรับรู้ถึงโอกาสสำหรับเปลี่ยนแปลง สามารถนำความคิดใหม่มาพัฒนานวัตกรรมในสภาพแวดล้อมการทำงานให้มีประสิทธิภาพสูงสุดภายใต้ทรัพยากรที่มีอยู่อย่างจำกัด มีความคิดริเริ่ม ความคิดสร้างสรรค์ รู้จักการสร้างความสัมพันธ์กับชุมชน เพื่อสนับสนุนการเผยแพร่วัตกรรมไปยังชุมชนให้เกิดความเปลี่ยนแปลงขึ้นในชุมชน

นวัตกรรมในบริบทของชุมชน

1. ลักษณะของนวัตกรรม (Innovator) Jeffrey Dyer, Hal Gregersen และ Clayton

Christensen (2011) กล่าวถึงคุณลักษณะที่สำคัญของนวัตกรรมว่าต้องเป็นผู้ที่มีคุณลักษณะดังต่อไปนี้

- 1) การเชื่อมโยง (Associating) การเชื่อมโยงสิ่งต่างๆ เข้าไว้ด้วยกัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งการเชื่อมโยงสิ่งที่ไม่สัมพันธ์กันหรือเกี่ยวข้องกันเข้าไว้ด้วยกัน โดยอาศัยประสบการณ์ที่หลากหลาย
- 2) การตั้งคำถาม (Questioning) คำถามเป็นตัวกระตุ้นให้เกิดกระบวนการในการคิดแบบต่อยอด โดยเฉพาะอย่างยิ่งการพยายามหาคำตอบต่อคำถามที่ตั้งขึ้น
- 3) ความสามารถในการสังเกต (Observing) นวัตกรรมต้องเป็นบุคคลที่คอยเฝ้าสังเกตพฤติกรรมของ บุคคลต่างๆ ควบคู่ไปกับการตั้งคำถามว่าทำไมคนถึงทำแบบนั้นหรือมีพฤติกรรมแบบนี้ๆ เพื่อให้ได้แนวคิด ที่เป็นโอกาสใหม่ๆ
- 4) การทดลอง (Experimenting) เน้นกล้าลองผิดลองถูก พร้อมทั้งจะเรียนรู้ แก้ไขในสิ่งที่ผิดพลาด ทำให้มองเห็นโอกาสและความเป็นไปได้ของสิ่งใหม่ๆ
- 5) เครือข่าย (Networking) การมีเครือข่ายหรือความรู้ในลักษณะที่หลากหลาย ทั้งบุคคลในวงการหรือนอกวงการของตน การเข้าร่วมสัมมนา การอ่านหนังสือนอกเหนือจากงานหรือธุรกิจที่ทำ เพื่อการมีประสบการณ์ที่หลากหลาย พร้อมรับความคิดเห็นใหม่ๆ

โดยสรุปนวัตกรรมคือผู้ที่มีแรงบันดาลใจในตนเองสูง มีความสามารถในการตั้งคำถามเพื่อหาปัญหาที่แท้จริง มีความคิดริเริ่ม มุ่งมั่นอดทน ช่างสังเกตสิ่งแวดล้อมรอบ ๆ ตัว มีความรอบรู้ หลากหลายทั้งจาก ประสบการณ์ของตนเองและเครือข่ายและนำความรู้เหล่านั้นมาเชื่อมโยงเข้าด้วยกันเพื่อสร้างสรรค์ กระบวนการแก้ปัญหาหรือคิดค้นสิ่งประดิษฐ์ใหม่ๆ เพื่อนำไปใช้เพิ่มประสิทธิภาพในการทำงานได้ดีขึ้น

2. คุณลักษณะสำคัญของนวัตกรรม ประกอบด้วยคุณลักษณะ 3 ด้าน ได้แก่

คุณลักษณะของนวัตกรรม ประกอบไปด้วย ความสามารถ พฤติกรรม และทัศนคติ เพื่อสามารถนำไปออกแบบกระบวนการพัฒนา ร่วมกับการสนับสนุนที่เหมาะสม หรือเรียกว่าระบบเสริมสร้าง (Reinforcement System) โดยมีรากฐานสำคัญ คือ การจัดการเพื่อความยั่งยืนเชิงนวัตกรรม (Management for Innovative Sustainability) ที่มุ่งในหลักการจัดการองค์การแห่งการเรียนรู้ การจัดการความรู้ และการจัดการเทคโนโลยีสารสนเทศที่เอื้อต่อการพัฒนาศักยภาพด้านการสร้างสรรค์นวัตกรรม

ด้านความรู้ความสามารถ 1) ความสามารถในการเชื่อมโยงความรู้จากการอ่าน เขียนและการคิดคำนวณเพื่อนำไป ประยุกต์ใช้ได้อย่างคล่องแคล่ว เหมาะสมกับลักษณะงานของตน 2) การเป็นคนมีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ กล้าคิด กล้าทำในสิ่งใหม่ๆ ที่แตกต่างจากผู้อื่นหรือจาก สิ่งเดิม ทำงานเป็นระบบด้วยความพยายามอดทน ไม่ย่อท้อ ไม่กลัวความล้มเหลว หลงใหลในการประดิษฐ์ คิดค้น 3) การเป็นผู้รักการเรียนรู้ หมั่นศึกษาค้นคว้าความรู้ใหม่ๆ อยู่เสมอ พัฒนาทักษะทางคอมพิวเตอร์ ชอบศึกษา ทดลองเทคโนโลยีใหม่ๆ และนำไปประยุกต์ใช้ได้เหมาะสม 4) การเป็นผู้แสวงหาความรู้ อย่างสร้างสรรค์ มีแรงจูงใจในตนเองในการค้นคว้าหาความรู้ เชื่อมโยงความรู้ได้ดี มีทักษะ การสื่อสาร การรู้เท่าทันสื่อ สามารถประยุกต์ใช้กับการทำงานที่ซับซ้อนได้

ด้านลักษณะทางพฤติกรรม 1) การเป็นคนช่างสังเกต หมั่นศึกษาหาความรู้จากสิ่งแวดล้อมรอบตัว กล้าเสี่ยงและชาญฉลาด ในเรียนรู้และพัฒนาทักษะทางอาชีพ 2) การเป็นคนมีเหตุมีผล ไม่เชื่อโดยมง่าย ใช้ทักษะในการตั้งคำถามเพื่อการคิดวิเคราะห์อย่าง มีวิจารณ์ญาณและสามารถแก้ปัญหาได้อย่างสร้างสรรค์ รับมือกับสถานการณ์ต่าง ๆ ได้ดี 3) การเป็นผู้มีมนุษยสัมพันธ์ที่ดี มีเครือข่ายความร่วมมือในการทำงาน มีภาวะผู้นำและมีทักษะ การทำงานเป็นทีม

ด้านทัศนคติ 1) การเป็นผู้มีความฉลาดทางอารมณ์ ปฏิบัติต่อบุคคลอื่นด้วยความเคารพ มุ่งไปที่การ แก้ปัญหาสถานการณ์ด้วยวิธีที่ชาญฉลาด เข้าใจความแตกต่างระหว่างบุคคลและการคิดที่แตกต่างกันทางวัฒนธรรม 2) การเป็นผู้มีจิตสำนึกที่ดี เรียนรู้การดำเนินชีวิตร่วมกับผู้อื่นและการทำงานร่วมกันอย่างมี คุณธรรมจริยธรรม เมตตา กรุณา ปฏิบัติตนภายใต้ระเบียบวินัย กฎกติกาของสังคม

3. ทักษะของนวัตกรรม

วลัยลักษณ์ รัตนวงศ์ (2556) ระบุว่า การค้นพบทักษะ 5 ประการ สามารถแยกความแตกต่างระหว่างนวัตกรรมกับนักบริหารทั่วไป โดยนวัตกรรมจะใช้ทักษะการเชื่อมโยงความคิดในขณะที่สมองพยายามสังเคราะห์ และทำความเข้าใจกับข้อมูลใหม่ที่เข้ามา การเชื่อมโยงคำถาม ปัญหา หรือความคิดที่ไม่เหมือนและไม่เกี่ยวข้องกันเข้าด้วยกัน ส่งผลให้นวัตกรรมเกิดความคิดและค้นหาไอเดียใหม่ ส่วนอีก 4 ทักษะ ได้แก่ การตั้งคำถาม การสังเกต การปฏิสัมพันธ์ และการทดลอง เป็นทักษะเชิง

พฤติกรรมที่เกิดขึ้นซ้ำ ๆ ซึ่งจะกระตุ้นให้เกิดการเชื่อมโยงความคิดจากการเพิ่มความคิดพื้นฐานในคลังสมองของนวัตกรรม และนำไปสู่การเกิดไอเดียใหม่ จนนำไปสู่การสร้างโมเดลดีเอ็นเอนวัตกรรมที่ สรุปภาพความคิดในการเกิดความคิดสร้างสรรค์ ซึ่งทำให้ผู้อ่านมองเห็นความสัมพันธ์และความเชื่อมโยง ในการเกิดไอเดียธุรกิจใหม่ของนวัตกรรมได้ชัดเจน

ทักษะการค้นพบ ประกอบไปด้วย

- 1) ทักษะการเชื่อมโยงความคิด
- 2) ทักษะการตั้งคำถาม
- 3) ทักษะการสังเกต
- 4) ทักษะการปฏิสัมพันธ์
- 5) ทักษะการทดลอง

แนวคิดเกี่ยวกับชุมชนที่มีศักยภาพในการพัฒนานวัตกรรม

สุชาติ อุดมโสภกิจ (2011) ปัจจัยเอื้อในการสร้างชุมชนนวัตกรรม ได้แก่ สถานที่ที่เปิดโอกาสให้มีการเรียนรู้ สิ่งอำนวยความสะดวกที่เอื้อให้เกิดกระบวนการใช้ความคิดสร้างสรรค์ ผู้นำและผู้บริการเปลี่ยนแปลง (change agent) ซึ่งอาจเป็นผู้นำชุมชน เจ้าหน้าที่ของรัฐที่มีวิสัยทัศน์ในการพัฒนาชุมชน หรือสมาชิกในชุมชนที่มีคุณสมบัติในการเป็นผู้นำการเปลี่ยนแปลง ซึ่งมีคุณลักษณะ

1. มีภาวะผู้นำที่เกี่ยวข้องกับการเปลี่ยนแปลงที่ส่งผลกระทบต่อผู้อื่นและสังคม
2. มีภาวะผู้นำที่กระตุ้นให้เกิดความร่วมมือร่วมใจกัน (collaboration) ของสมาชิกในชุมชน เพื่อขับเคลื่อนไปสู่เป้าหมาย
3. มีภาวะผู้นำที่มีบทบาทในการอำนวยความสะดวก (facilitate) มากกว่าเป็นเรื่องของตำแหน่ง (position)
4. มีภาวะผู้นำที่ยึดเอาค่านิยมร่วมของชุมชน (community value) เป็นฐาน
5. มีจิตสาธารณะ ซึ่งถือเป็นเครื่องมือสำคัญยิ่งต่อการพัฒนา ภาวะผู้นำเพื่อการเปลี่ยนแปลงทางสังคม

ชุมชนนวัตกรรมประกอบด้วยองค์ประกอบ 5 ประการ คือ

1. ผู้ดำเนินการ (actors) ซึ่งอาจเป็นบุคคล หรือสถาบันที่มีส่วนในกิจกรรมด้านวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยีและนวัตกรรม (วทน.) เช่น ผู้นำ ชุมชน นักวิจัย มหาวิทยาลัย เป็นต้น
2. กิจกรรม (activities) ประกอบด้วย การสร้าง การถ่ายทอด และการใช้องค์ความรู้ด้านวทน. ซึ่งหมายรวมถึงการวิจัยและพัฒนา การถ่ายทอดเทคโนโลยี การสร้างนวัตกรรม และการประยุกต์ใช้เทคโนโลยีอย่างสอดคล้องกับความต้องการของชุมชน

3. ความเชื่อมโยง (linkages) เป็นกระบวนการที่องค์ความรู้ ด้าน วทน. ได้รับการถ่ายทอด ในหมู่ผู้ดำเนินการ เช่น การให้นักวิจัย ถ่ายทอดองค์ความรู้จากผลงานวิจัยให้แก่สมาชิก ในชุมชนตามความสนใจหรือความต้องการ การร่วมกำหนดโจทย์วิจัย การร่วมวิจัย สังเกต และสรุปผลที่ได้ร่วมกันระหว่างนักวิจัยและสมาชิกในชุมชน เป็นต้น
4. ผลลัพธ์ (outcomes) คือ ผลที่ได้รับในระยะกลางจากกิจกรรมต่าง ๆ ผลลัพธ์จากการ สร้างนวัตกรรมในชุมชนอาจรวมถึงทักษะในการคิดวิเคราะห์หรืออย่างมีเหตุผลของสมาชิก ในชุมชน ผลลัพธ์จากการรับ การถ่ายทอดเทคโนโลยีของชุมชน อาจรวมถึงการสร้าง ผลิตภัณฑ์ใหม่ ๆ ที่เป็นการขยายตลาดของชุมชน
5. ผลกระทบ (impacts) คือ ผลที่ได้รับในระยะยาวจากกิจกรรมต่าง ๆ จากความเชื่อมโยง และจากผลลัพธ์ซึ่งมักจะหมายถึงผลกระทบทางเศรษฐกิจและสังคมของชุมชน

ธีรศักดิ์ อุณารมยเลิศ และคณะ (2558) ได้ระบุปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับการสร้างนวัตกรรมภูมิ ปัญญาเศรษฐกิจพอเพียง พบว่ากลุ่มวิสาหกิจชุมชนมีปัจจัยทุนทางสังคมสูงสุด รองลงมา คือ ปัจจัย การบริหารและพัฒนาบุคลากรปัจจัยภาวะผู้นำของประธาน / หัวหน้ากลุ่ม วิสาหกิจชุมชนและปัจจัย การจัดการมีความคุ้มค่าที่สุดรูปแบบการสร้างนวัตกรรมภูมิปัญญาเศรษฐกิจพอเพียงเพื่อเสริมสร้าง ศักยภาพในการแข่งขันอย่างยั่งยืนของวิสาหกิจชุมชนกลุ่มแปรรูปผลิตภัณฑ์กลุ่มจังหวัดภาคกลาง ตอนล่างพบว่ามีองค์ประกอบสำคัญ 5 องค์ประกอบคือ (1) วิสาหกิจชุมชน (2) นักพัฒนา (3) ประชาชน ชาวบ้าน (4) นักวิชาการ และ (5) ภูมิปัญญาท้องถิ่นโดยจะต้องมีปัจจัยพื้นฐานที่สำคัญอีก 4 ปัจจัย คือ (1) การใช้ทรัพยากรในชุมชน (2) การพัฒนาทางด้านจิตใจและการช่วยเหลือเกื้อกูล (3) ผู้นำกลุ่ม วิสาหกิจชุมชนที่มีศักยภาพ และ (4) การจัดการความรู้ในการสร้างนวัตกรรมภูมิปัญญาเศรษฐกิจ พอเพียงนั้นควรจะมีขั้นตอนในการดำเนินการ 9 ขั้นตอนคือ (1) การวิเคราะห์ศักยภาพของชุมชน (2) การสำรวจภูมิปัญญาและทุนทางสังคม (3) การวิเคราะห์ตลาด (4) การจัดการความรู้ (5) การสร้าง แนวคิดผลิตภัณฑ์/กระบวนการ (6) การตรวจสอบแนวคิดผลิตภัณฑ์/กระบวนการ (7) การผลิต ผลิตภัณฑ์ต้นแบบ/กระบวนการ (8) การทดสอบตลาด/การทดลองกระบวนการ (9) การปรับปรุง ผลิตภัณฑ์/กระบวนการ

ธนกร สิริสุคันธา (2559) การที่กลุ่มวิสาหกิจชุมชนจะพัฒนาหรือเติบโตได้ นั้นจะต้องมีปัจจัย หลายอย่างสนับสนุนซึ่งเป็นความสามารถหรือความพร้อมของกลุ่มวิสาหกิจชุมชนในการเื้ออำนวยการ ต่อการพัฒนา การปรับปรุง การจัดการหรือการทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงที่มีประสิทธิภาพ การเพิ่ม ความสามารถหรือสมรรถนะของกลุ่มวิสาหกิจชุมชนให้สูงขึ้น เช่น การแลกเปลี่ยนความรู้ และ ประสบการณ์ของคนในชุมชน การมีผู้รู้ผู้ชำนาญในกลุ่มวิสาหกิจชุมชนการแลกเปลี่ยนรู้ภูมิปัญญา การอนุรักษ์และสืบทอดภูมิปัญญา การนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาผลิตสินค้าหรือบริการ เป็นต้น

วีระวุฒิ วัจนะพุกกะ และอาทิตยา อรุณศรีโสภณ (2010) การนำนวัตกรรมด้านการบริหารจัดการมาใช้สร้างชุมชนแห่งนวัตกรรมและความคิดสร้างสรรค์ ประกอบไปด้วย นวัตกรรมด้านการบริหารจัดการ (Management Innovation) นวัตกรรมพื้นฐานด้านการปฏิบัติการ (Process Innovation) หรือ นวัตกรรมด้านผลิตภัณฑ์และการบริการ (Product/Service Innovation) นวัตกรรมด้านกลยุทธ์ (Strategic Innovation) ผู้นำองค์กรแห่งความคิดสร้างสรรค์ควรจะพยายามส่งเสริมให้ผู้วิจัย ผู้คิดค้น ผู้ร่วมงานทุกคนที่เกี่ยวข้องมีส่วนร่วมในการกำหนดตัวแบบเชิงธุรกิจและการวางแผนเชิงกลยุทธ์องค์กร รวมทั้งทำให้ผู้ร่วมงานรู้สึกว่าการนวัตกรรมและการสร้างสรรค์ความคิดผ่านองค์ความรู้ที่ได้จากงานวิจัยเป็นหน้าที่และความรับผิดชอบของทุกคน ยิ่งกว่านั้นผู้นำองค์กรควรจะเปิดโอกาสให้ทุกคนมีส่วนร่วมในการแสดงความคิดเห็นอย่างเป็นอิสระและสามารถกำหนดทิศทางทางการบริหารงานวิจัย งานสร้างสรรค์ได้ด้วยตัวเองภายใต้โครงสร้างองค์กรแบบเครือข่ายและแบบราบที่สุด วิธีการ บริหารรูปแบบนี้จะทำให้ลดระยะเวลาในการสร้างนวัตกรรมใหม่ๆ (Economy of Speed) เนื่องจากมีการไหลเวียนของข้อมูลภายในองค์กรเป็นไปอย่างรวดเร็ว และมีการตัดสินใจโดยที่ทุกคนยอมรับและมีส่วนร่วม สิ่งเหล่านี้จะเกิดขึ้นได้ก็ต่อเมื่อผู้นำองค์กรสามารถทำลายอุปสรรคขัดขวางการเกิดความคิดสร้างสรรค์ที่มาจากแรงกระตุ้นของแนวคิดแบบเก่าและสามารถสร้างบรรยากาศในการคิดการเรียนรู้ จนในที่สุดสามารถผลักดันให้ผู้วิจัยสร้างสรรค์นวัตกรรมใหม่ๆ ที่ตรงกับความต้องการของสังคมและอุตสาหกรรมได้

การเสริมศักยภาพของผู้ประกอบการธุรกิจ จึงต้องส่งเสริมความรู้ทั้งในด้านรูปแบบการดำเนินธุรกิจสมัยใหม่ การใช้นวัตกรรมดิจิทัล และทักษะในการใช้สารสนเทศต่าง ๆ เพื่อประกอบธุรกิจ ซึ่งนวัตกรรมดิจิทัลที่ประกอบด้วยระบบสินค้าออนไลน์ร่วมกับการใช้สื่อสังคมออนไลน์นั้น ต้องเป็นนวัตกรรมที่สนับสนุนให้รูปแบบการดำเนินธุรกิจ สามารถสร้างโอกาสทางการตลาดให้กับผู้ประกอบการธุรกิจได้อย่างมีประสิทธิภาพ ซึ่งต้องใช้กลยุทธ์ในการทำงานด้วยส่วนประสมทางการตลาดมาเป็นบทบาทสำคัญในการวางแผนที่ดี รวมทั้งเป็นการนำการตลาดที่หลากหลายและเหมาะสมกับลูกค้ามาผสมผสานกัน โดยเน้นไปที่บุคลากร (people) สิ่งแวดล้อมทางกายภาพ (physical) และกระบวนการ (process) โดยมีองค์ประกอบที่สำคัญได้แก่ ผลิตภัณฑ์ ราคา การจัดจำหน่าย การส่งเสริมการขาย บุคลากร สิ่งแวดล้อมทางกายภาพ และกระบวนการ ด้วยเหตุนี้การพัฒนาวัตกรรมการดิจิทัลจึงต้องมีคุณสมบัติที่จำเป็น ได้แก่ มีความเที่ยงตรง มีความถูกต้อง สะดวกใช้งานและเป็นประโยชน์ มีความปลอดภัย ทันต่อเหตุการณ์ สอดคล้องกับความต้องการ ตรวจสอบได้ ประหยัด ชัดเจน และมีความน่าเชื่อถือ

การพัฒนาศักยภาพของชุมชนเพื่อสร้างเศรษฐกิจฐานรากอย่างยั่งยืน

หทัยชนก (2563) ได้กล่าวถึงการพัฒนาศักยภาพของชุมชนเพื่อสร้างเศรษฐกิจฐานรากอย่างยั่งยืน ดังต่อไปนี้

กลไกการขับเคลื่อนศักยภาพของชุมชน

1. กลไกการขับเคลื่อนภายนอก

1) ด้านนโยบายรัฐบาล พบว่า ควรมีการสร้างแผนยุทธศาสตร์สำหรับการพัฒนา ชุมชนในระยะยาว รวมทั้งควรประชาสัมพันธ์โครงการต่างๆ ที่ดำเนินการในเชิงรุก ในวงกว้าง โดยใช้วิธีการสื่อสารการตลาดแบบบูรณาการที่มีประสิทธิภาพ รวมถึงบูรณาการการพัฒนาชุมชนร่วมกันของทุกหน่วยงาน และควรมีการจัดหาตลาดเพื่อจำหน่ายสินค้าแบบถาวรให้แก่ชุมชน

2) ด้านสถานะเศรษฐกิจ ผู้วิจัยเห็นว่าควรส่งเสริมการอุดหนุนสินค้าจากชุมชนโดย ให้สิทธิพิเศษโดยการสามารถนำไปลดหย่อนภาษีได้ มีการประสานความร่วมมือกับโครงการบัตรสวัสดิการรัฐ และสนับสนุนให้คนรุ่นใหม่มีความต้องการทำงานในชุมชน

3) ด้านการมีส่วนร่วมของชุมชน ผู้วิจัยเห็นว่าควรส่งเสริมให้ชุมชนเน้นการใช้วัตถุดิบ ในชุมชนเพื่อเป็นการสร้างรายได้ให้แก่เกษตรกรในชุมชน และส่งเสริมให้ชุมชนเข้ามามีส่วนในการวางแผนการ พัฒนาวิสาหกิจชุมชนร่วมกับภาครัฐ

2. กลไกการขับเคลื่อนภายใน

1) ด้านศักยภาพผู้บริหาร ผู้วิจัยเห็นว่าควรพัฒนาศักยภาพความเป็นผู้ประกอบการ แก่ผู้บริหารของกลุ่มผู้บริหาร และฝึกอบรมผู้บริหารให้มีความรู้ในการวิเคราะห์สภาพแวดล้อมภายใน และ ภายนอกเพื่อพัฒนาตนเองให้มีความพร้อมในการแข่งขัน

2) ด้านความรู้ความสามารถและจำนวนของบุคลากร ผู้วิจัยเห็นว่าควรสนับสนุนให้ คนรุ่นใหม่มีความต้องการทำงานในชุมชน ปลุกฝังให้ทายาทต้องการสานต่อกิจการ สืบสานภูมิปัญญาท้องถิ่น ให้แก่คนรุ่นใหม่ และภาครัฐควรมีการจัดการฝึกอบรมความรู้ทางด้านการบริหารจัดการ

3) ด้านความเพียงพอของงบประมาณและความคล่องตัวในการใช้ ผู้วิจัยเห็นว่าควรฝึกอบรมให้ความรู้แก่ชุมชนให้มีความสามารถในการเขียนแผนธุรกิจ เพื่อขอสินเชื่อจากสถาบันทางการเงินรวมถึงการเขียนโครงการเพื่อของบประมาณจากหน่วยงานภาครัฐ และประชาสัมพันธ์ให้แก่ชุมชนให้ทราบถึง ข้อมูลที่เกี่ยวกับการให้เงินทุนสนับสนุน ทั้งจากสถาบันทางการเงิน และหน่วยงานภาครัฐ

4) ด้านความพร้อมด้านสถานที่และอุปกรณ์เครื่องมือเครื่องใช้ ผู้วิจัยเห็นว่าควร ส่งเสริมการพัฒนานวัตกรรมของอุปกรณ์เครื่องมือเครื่องใช้ ให้มีความสามารถผลิตสินค้าได้รวดเร็วมากยิ่งขึ้น และส่งเสริมการพัฒนามาตรฐานของสถานที่ที่ใช้ในการผลิต และอุปกรณ์เครื่องมือเครื่องใช้ ให้มาตรฐาน อุตสาหกรรม และเป็นมาตรฐานสากล

แนวทางการเสริมสร้างศักยภาพของชุมชน

1. ส่งเสริมและพัฒนาภาคีโครงสร้างการดูดซับมูลค่าทางเศรษฐกิจและการกระจาย รายได้กลับสู่ชุมชน เพื่อสร้างการเติบโตและการหมุนเวียนของเศรษฐกิจฐานราก ผ่านการรวมตัวของสมาชิกใน ชุมชนและกระบวนการมีส่วนร่วมจากภาคส่วนต่าง ๆ อาทิ สหกรณ์ ร้านค้าชุมชน วิสาหกิจชุมชน และวิสาหกิจ หรือกิจการเพื่อสังคม ที่ส่งเสริมการถือหุ้นโดยสมาชิกในชุมชน เพื่อให้ผลประโยชน์ที่เกิดขึ้นตกกลับสู่สมาชิก รวมทั้งการพัฒนาช่องทางและศูนย์กลางตลาดสินค้าชุมชน โดยครอบคลุมถึงช่องทางตลาดออนไลน์และ ช่องทางตลาดอื่น ๆ

2. ส่งเสริมให้มีนวัตกรรมทางการเงินเพื่อสนับสนุนแหล่งทุนให้กับเศรษฐกิจชุมชน อาทิ ตลาดทุนในการทำหน้าที่เป็นกลไกในการจัดสรรทรัพยากรด้านเงินทุนเพื่อตอบสนองความต้องการของผู้ระดม เงินทุนและผู้ลงทุน ผ่านเครื่องมือทางการเงินที่หลากหลายที่สามารถพัฒนาขึ้นให้มีความเหมาะสมกับความ ต้องการระดมทุนในจำนวน เงื่อนไขเวลา และต้นทุนที่เหมาะสมกับความต้องการของผู้ระดมเงินทุนและชุมชน รวมทั้งส่งเสริมให้มีกลไกการเปิดเผยข้อมูลและกลไกราคาที่สามารถช่วยให้ชุมชนสามารถระดมเงินทุนที่ เหมาะสมกับความต้องการ พัฒนาระบบกำกับระบบมาตรฐานบัญชีการใช้รูปแบบสินเชื่อบริการรูปแบบใหม่ ๆ ที่ เหมาะสมและสอดคล้องกับความต้องการของเศรษฐกิจชุมชน รวมทั้งการส่งเสริมให้ธนาคารเฉพาะกิจที่มีอยู่ใน ปัจจุบันสามารถยกระดับเป็นที่เลี้ยงสนับสนุนด้าน เงินทุนและบริหารสภาพคล่อง

3. พัฒนากลไกการใช้ประโยชน์ที่ดินสาธารณะ โดยการพัฒนาฐานข้อมูลที่ดินให้มีความครอบคลุมทั้งหมด โดยแยกตามประเภทการใช้ประโยชน์ผู้ครอบครองที่มีความทันสมัย โดยให้เป็น ข้อมูล สาธารณะที่เปิดเผย และสามารถสืบค้นได้ พัฒนากลไกเพื่อทำหน้าที่รับ ผাগที่ดินจากเอกชน และนำมา หมุนเวียนสร้างประโยชน์โดยให้ผู้มีรายได้น้อย รวมทั้งปรับระบบการบริหารจัดการที่ดินของรัฐทั้งในเขตปฏิรูป ที่ดิน พื้นที่ป่าเสื่อมโทรม และที่สาธารณะ เพื่อให้เกิดผลผลิตภาพของการใช้ประโยชน์ที่ดินที่สูงขึ้น

กระบวนการขับเคลื่อนศักยภาพของชุมชน

1. ด้านการวางแผนดำเนินงาน ควรส่งเสริมพัฒนาให้ชุมชนให้ความสำคัญกับการวางแผนดำเนินงานโดยมีการรณรงค์เชิงบังคับ ด้วยการให้ชุมชนมีการประชุมวางแผนการทำงาน โดยใช้เป็นเงื่อนไขในการขอขบประมาณกับภาครัฐ

2. ด้านการบริหารการตลาด ควรจัดหาตลาดเพื่อจำหน่ายสินค้าแบบระยะยาวและมี ความมั่นคงแก่ชุมชน ให้ความรู้ชุมชนให้มีความสามารถในการวิเคราะห์กลุ่มเป้าหมายและการวิเคราะห์ตลาด และปลูกฝังวิสาหกิจชุมชนให้มองการตลาดแบบก้าวหน้า

3. ด้านกระบวนการจัดการสินค้าและบริการ ภาครัฐควรให้ความรู้แก่ชุมชนในการบริหารจัดการวัตถุดิบสำหรับการผลิตให้เพียงพอ การสร้างมูลค่าเพิ่ม (Value added) ให้แก่สินค้ารวมถึงควร สนับสนุนพัฒนาบรรจุภัณฑ์ให้มีความสวยงามและมีความดึงดูดใจแก่ผู้บริโภค
4. ด้านการบริหารสมาชิกวิสาหกิจชุมชน ผู้วิจัยเห็นว่าชุมชนควรสร้างแรงจูงใจให้สมาชิก มีความต้องการเข้ามามีส่วนร่วมในการทำงาน ในส่วนของสำนักงานการเกษตรต้องติดตามกระบวนการรวมกลุ่มของวิสาหกิจชุมชนอย่างใกล้ชิด มีการลงพื้นที่เพื่อเยี่ยมชมชุมชนอย่างสม่ำเสมอ
5. ด้านการจัดการความรู้และข้อมูลข่าวสาร ผู้วิจัยเห็นว่าภาครัฐควรสนับสนุนให้เกิดกิจกรรมเพื่อส่งเสริมให้วิสาหกิจสร้างเครือข่ายเพื่อการแลกเปลี่ยนนวัตกรรมความรู้ซึ่งกันและกัน รวมถึงควรให้ ความรู้แก่ชุมชนในสื่อบันทึกข้อมูล ข่าวสารเกี่ยวกับการผลิตสินค้า รวมถึงข้อมูลทางการตลาด โดยทำการจัดคอร์สการฝึกอบรมในการค้นหาข้อมูลต่าง ๆ จากสื่ออินเทอร์เน็ต
6. ด้านการจัดการการเงินและบัญชี ผู้วิจัยเห็นว่าควรให้ความรู้แก่ชุมชนในการจัดการการเงินและการบัญชีโดยผสมผสานความร่วมมือกับสถาบันการศึกษา และมีมาตรการให้ชุมชนต้องจัดทำบัญชีเพื่อ แจ้งต่อสำนักงานเกษตรอำเภอ เพื่อเป็นการติดตามผลการดำเนินงาน และสร้างความโปร่งใสในการทำงาน ให้แก่ชุมชน

